

AZƏRBAYCAN DİLİ (dövlət dili)

ÜMUMİ ORTA (9 illik) TƏHSİL SƏVİYYƏSİ ÜZRƏ BURAXILIŞ İMTAHANI PROQRAMI

Proqram fənn kurikulumu üzrə təlim nəticələrinə uyğun olaraq V-IX sinif dərslərləri əsasında hazırlanmışdır.

İmtahanda məzmun standartlarının təlim nəticələrində nəzərdə tutulmuş təbiiqetmə, tədqiqetmə, əlaqələndirmə, uyğunluğu müəyyən etmə, fərqləndirmə, fikrini sxemlər, cədvəllərlə ifadə etmə, mühakiməyürütmə, əsaslandırma bacarıqlarının sistemli şəkildə nümayiş etdirilməsi tələb olunur.

İmtahanda fənn kurikulumunun Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üçün müəyyən etdiyi 4 məzmun xəttinə (“**Dinləyib-anlama**”, “**Danışma**”, “**Oxu**”, “**Yazı**”) aid alt standartların tələblərinin hamısı üzrə bilik və bacarıqların yoxlanılması mümkündür deyil. Bəzi alt standartların yoxlanılması üçün müəyyən vasitələr tələb edildiyindən onlarla bağlı tapşırıqlardan istifadə olunması məqsəduyğun hesab edilmir.

Proqram 3 (“**Dinləyib-anlama**”, “**Oxu**” və “**Yazı**”) məzmun xətləri üzrə alt standartların yoxlanılması və qiymətləndirilməsi üçün verilmiş materialları əhatə edir.

“**Oxu**” məzmun xətti ilə bağlı, əsasən, aşağıdakılara uyğun bilik və bacarıqlar nümayiş etdirilməlidir: məndəki sözləri orfoepik qaydalara uyğun oxumaq, məndəki əsas fikrə uyğun fakt və hadisələri müəyyənləşdirmək, məndəki əsas nitq hissələrini qrammatik mənasına görə izah etmək, məndəki sözlərdə vurğunun yerini düzgün müəyyən etmək, məntin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə, nəticə) müəyyənləşdirmək, məndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirmək, məndəki fikirlərə münasibət bildirmək, məndəki söz və ifadələrin kontekstə uyğun mənasını izah etmək, məqsəd və intonasiyaya görə cümlələrin növünü müəyyən etmək.

“**Yazı**” məzmun xətti üzrə, əsasən, aşağıdakılara uyğun bilik və bacarıqlar nümayiş etdirilməlidir: topladığı fakt və məlumatlara əsasən plan tərtib etmək, sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına, cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələri qaydalarına əməl etmək, məntin hissələri arasında əlaqələri müəyyənləşdirmək, əsas nitq hissələri ilə bağlı yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl etmək, nümunələrdən istifadə etməklə fikirlərini əsaslandırmaq, nitq hissələri ilə bağlı yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl etmək, həmcins üzvlər, izahedici sözlər (əlavələr), xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl etmək, məntiqi ardıcılığı gözləməklə

özünün və başqasının yazısını təkmilləşdirmək, mürəkkəb cümlədə, vasitəsiz nitqdə durğu işarələrindən istifadə etmək.

“**Dinləyib-anlama**” məzmun xətti üzrə, əsasən, aşağıdakılara uyğun bilik və bacarıqlar nümayiş etdirilməlidir: dinlənən məndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək, əsas fakt və hadisələri seçmək, qruplaşdırmaq və ümumiləşdirmək, fikrin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirmək, dinlənən məntin məzmununu şərh etmək, buradakı fikirlərlə bağlı mühakimə yürütmək.

Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə təhsil proqramında (kurikulumunda) “**Dil qaydaları**” məzmun xətti nəzərdə tutulmasa da, “**Oxu**” və “**Yazı**” məzmun xətlərinə aid alt standartlar içərisində dil qaydaları ilə bağlı tələblər də öz əksini tapmışdır. Dil qaydaları üzrə, əsasən, aşağıdakı mövzularla bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirilməlidir:

Fonetika. Saitlərin növləri. Bəzi saitlərin uzun tələffüzü. Qoşasaitli sözlərin yazılışı və tələffüzü. Bəzi sözlərdə “**o**” saitinin [a] kimi tələffüz edilməsi. Bir qrup qoşasaitli sözlərin tələffüzündə [y] səsinin artırılması. Ahəng qanunu. Heca. Vurğu. Samitlərin növləri. Qoşasamitli sözlərin yazılışı və tələffüzü. Qoşa samitlə bitən təkhecəli sözlərin tələffüzü və yazılışı. Qoşa “**tt**”, “**pp**”, “**kk**”, “**qq**” ilə yazılan sözlərin tələffüzü. Qoşa “**yy**” ilə yazılan bəzi sözlərin tələffüzü. Qoşa “**ll**”, “**zz**”, “**ss**” və s. ilə yazılan sözlərin tələffüzü. Söz sonundakı “**q**”, “**k**” samitlərinin tələffüzü. “**M**”, “**n**” ilə bitən sözlərə artırılan “**-dan²**” şəkilçisinin yazılışı və tələffüzü. “**B**”, “**d**”, “**g**”, “**c**” samitləri ilə bitən sözlərin tələffüzü

Leksika. Sözlün leksik mənası. Sözlün həqiqi və məcazi mənası. Çoxmənalı sözlər. Yazılışı və deyilişi eyni, leksik mənası fərqlənən sözlər (omonimlər). Yaxınmənalı sözlər (sinonimlər). Əksmənalı sözlər (antonimlər). Frazoloji birləşmələr.

Sözlün tərkibi. Kök və şəkilçi. Sözlün tərkib hissələri. Leksik və qrammatik şəkilçilər. Şəkilçilərin yazılışı.

Söz yaradıcılığı. Sözlün quruluşca növləri. Sadə, düzəltmə, mürəkkəb sözlər. Mürəkkəb sözlərin yazılışı.

Morfologiya: Əsas və köməkçi nitq hissələri.

İsim, onun əşyanın (varlıqların) adını bildirməsi. Tək və cəm isimlər. Ümumi və xüsusi isimlər. Xüsusi isimlərin böyük hərflə yazılması. İsmnin halları. Saitlə başlayan şəkilçinin təsirdən söz sonundakı “**q**” samitinin “**ğ**”

samitinə, “k” samitinin “y” samitinə keçməsi. İsmi mənsubiyyətə görə dəyişməsi. İsmi şəxsə görə dəyişməsi.

Sifət, onun əşyaya aid əlamət və keyfiyyət bildirməsi. Sifətin işlənmə yeri. Keyfiyyət bildirən sifətlər. Əlamət bildirən sifətlər. Sifətin dərəcələri. Sifətlərin yazılışı.

Say, onun əşya ilə bağlı miqdar və sıra bildirməsi. Sayın mənaca növləri: miqdar və sıra sayları. Sayların yazılışı.

Əvəzlik, onun əsas nitq hissələrinin yerində işlənməsi. Əvəzliyin mənə növləri. Şəxs əvəzlilikləri. İşarə əvəzlilikləri. “O” və “bu” əvəzliliklərindən sonra vergülün işlədilməsi.

Zərflər, onun hərəkətlə bağlı olması. Zərflərin mənaca növləri. Tərzi-hərəkət zərfləri. Zaman zərfləri. Yer zərfləri. Miqdar zərfləri.

Feil, onun əşyanın hərəkətini bildirməsi. Feilin zamanları. Keçmiş zaman. İndiki zaman. Gələcək zaman. Təsdiq və inkar feillər. Feilin şəxsə görə dəyişməsi.

Köməkçi nitq hissələri.

Qoşma köməkçi nitq hissəsi kimi. Qoşmaların yazılışı.

Bağlayıcı cümlə üzvləri və cümlələr arasında əlaqə yaradan köməkçi nitq hissəsi kimi. Bağlayıcıların yazılışı və onlarla bağlı vergülün işlənməsi.

Ədat sözlərin və cümlələrin təsir gücünü artıran köməkçi nitq hissəsi kimi. Ədatların yazılışı.

Modal sözlər danışanın ifadə etdiyi fikrə münasibətini bildirən köməkçi nitq hissəsi kimi. Modal sözlərin cümlədə yeri, yazılışı və onlarla bağlı vergülün işlənməsi.

Nida hissə və həyəcan bildirən köməkçi nitq hissəsi kimi.

Sintaksis. Söz birləşməsi. Söz birləşməsinin sözdən və cümlədən fərqi.

Cümlə. Məqsəd və intonasiyaya görə cümlənin növləri: nəqli cümlə, sual cümləsi, əmr cümləsi, nida cümləsi.

Cümlə üzvləri. Mübtədə və xəbər cümlənin baş üzvləri kimi. Mübtədanın cümlədə yeri. Xəbər. Mübtədə və xəbərin şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşması. Cümlənin ikinci dərəcəli üzvləri. Tamamliq. Təyin. Zərflərlik.

Həmcins üzvlər. Həmcins üzvlərdə durğu işarələri.

İzahedicilərin sözləri (əlavələr). Əlavələrdə durğu işarələri.

Məntiqi vurğu.

Cümlə üzvləri ilə əlaqələnməyən sözlər. Müraciət bildirən sözlər (xitab). Ara sözlər. Ara sözlərdə durğu işarələri.

Cümlənin quruluşca növləri: Sadə və mürəkkəb cümlələr. Mürəkkəb cümlə. Tabesiz mürəkkəb cümlə. Tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri arasında mənə əlaqələri. Tabeli mürəkkəb cümlə. Tabeli və tabesiz mürəkkəb cümlələrin bir-biri ilə müqayisəsi. Əsas (baş) və asılı (budaq) cümlə. Asılı (budaq) cümləni əsas (baş) cümləyə bağlayan vasitələr. Mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri arasında durğu işarələri.

Vasitəsiz nitq.

Vasitəli nitq.

Nitq etiketləri.

Qeyd: Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan dilinin orfoepiya normaları”nın təsdiq edilməsi haqqında 18 iyun 2021-ci il tarixli 175 №-li qərarında əksini tapan bəzi qaydalar şagirdlərin istifadə etdikləri aşağı sinif dərslərində verilməyindən imtahanlarda bu mövzularla bağlı tapşırıqlardan istifadə edilməyəcək:

1. tərkibində *ae, ea, eə, əa, eo, üa, üə, au, ua, ue, ua* yanaşı yazılan saiflərin işləndiyi sözlərin tələffüzü ilə bağlı;

2. tərkibində *ov, öv* hərf birləşmələri olan sözlərin tələffüzü ilə bağlı.

ƏSAS ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Rafiq İsmayilov, Ülkər Nurullayeva, Reyhan Həbibli “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. 5-ci sinif, Bakı – 2024.
2. H.Q.Abdullayeva, İ.A.Əfəndiyeva, M.Ə.Ələsgərova. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. 6-cı sinif, Bakı – 2021.
3. S. Bektaşi, Y. Abdullayeva. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. 6-cı sinif, Bakı – 2021.
4. S.Bektaşi, Y.Abdullayeva. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. 7-ci sinif, Bakı – 2022.
5. S. Bektaşi, Y. Abdullayeva. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. 8-ci sinif, Bakı – 2023.
6. S.Q.Bektaşi, A.İsmayilova. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. 9-cu sinif, Bakı – 2024.

ƏLAVƏ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. Azərbaycan dili istisna olmaqla, tədris digər dillərdə olan ümumtəhsil müəssisələrinin şagirdləri, müəllimləri və Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə imtahana hazırlaşanlar üçün vəsait. Bakı – 2022.
2. “Azərbaycan dili”. 5-9-cu siniflər üçün qiymətləndirmə tapşırıqları kitabçaları. “Abituriyent” jurnalının 1-ci nömrəsinin əlavəsi. Bakı – 2023.
3. “Azərbaycan dili”. Test toplusu. “Abituriyent” jurnalının 1-ci nömrəsinin əlavəsi. Bakı – 2023.